

KATSEKLAASIVILJASTAMINE

- Katseklaasiviljastamine (IVF)
- Seemneraku intratsütoplasmaatiline injektsioon (ICSI)

NII HOMOLOOGILINE KUI HETEROLOOGILINE

- Alates 1978 üle 5 miljoni lapse
- Eestis 4 % sündidest aastas
- 2011 eduka IVF % 21,1 (EL),

IVF + sellega seotud meetodid = abistavad reproduktiivtehnikad (ART)

ÕIGUSLIK OLUKORD ERINEV:

- Liberaalsema poliitikaga riikides (nt DK, FI, ES ja UK) ei vaja meditsiinilist näidustust ja avatud vallalistele ja samasoolistele paaridele
- Eestis lubatud näidustuse korral ja avatud vallalistele
- Mõnedes riikides kaetakse kõik kulud (nt EE, DK, HU)
- Mõnes riigis naise vanusepiir (nt EE kuni 50, DK kuni 46)

KIRIKUTE AVALDUSED

ROOMAKATOLIKU KIRIK

IVF eetiliselt lubamatu

Donum vitae 1987, *Humanae vitae* 1968:

- Embrüote hävinemine
- Armastuse liidu ja soojätkamise lahutamine abielulises seksuaalsuses

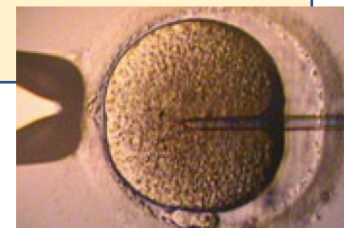
EVANGEELSE KIRIKUD

IVF suhtes erinevad seisukohad

Evangeelne Kirik Saksamaal (EKD)
1985 *Von der Würde werdenden Lebens*: tauniv IVF suhtes ja soovib seda käsitada viimase abinõuna

Hollandi Protestantlik Kirik
1991 *Mensing in Worden*: IVF suhtes positiivne, „õnnistuseks lastetutele paaridele”

KATSEKLAASIVILJASTAMINE

„... õnnestunud katseklaasiviljastamist võidakse tõepoolest kogeda õnnistusena. Evangeelses eetikas ... ei ole kategoorilisi vastuväiteid, mis muudaks taolised ilmselged head tulemused ebaoluliseks“ (lk 64)

✓ ei lähtuta objektiivsest loomuõiguslikust korrast, mis välistaks tehnilise sekkumise

✓ embrüo moraalse staatuse ja kohtlemise kohta erinevad arusaamad

- ROHKEM TULEKS TÄHELEPANU PÖÖRATA LAPSE HEAOLU TEEMALE
- KA TULEB ARVESTADA TULEVASTE LAPSEVANEMATE PSÜHHOLOOGILISTE PINGETEGA
- LISAKS TULEB KRIITILISELT TEGELEDA PROBLEEMIDE SOTSIAALSE JA KULTUURILISE KONTEKSTIGA

„Isegi kui igal üksikjuhul võib katseklaasiviljastamine asjaomasele paarile suureks abiks olla, mistõttu teoloogid ja kirikuinimesed võivad selle võimaluse olemasolu heaks kiita, tuleks jõuda üksmeelele selles, et loomulikul teel pere loomine peaks olema normatiivses eelisseisundis“ (lk 67).

„Katseklaasiviljastamist võib pidada üheks võimaluseks, kuidas võtta armastuse vaimus vastutust, et abistada inimesi nende põhjendatud vajadustes, püüdlustes ja igatsustes“ (lk 132).

-135° kuni -196° C

KRÜOKONSERVEERIMINE

Krüokonserveerimine on eluskoel, täpsemalt inimese eluskoel või sugurakkude külmutamine eesmärgiga seda säilitada ning kasutada pärast sulatamist selle bioloogilise funktsiooni täitmiseks

KÜLMUTATAKSE

- mees- või naissugurakke
 - seemnerakku sisaldavaid munarakke
 - inimese embrüoid
- AUS 2002 = 70 000, DE 1998-2000 = 90;
arvu mõjutab täna **eSET** meetod
- munasarjakudet

ÕIGUSLIK OLUKORD RIIGITI ERINEV

Enamuses EL riikides täielikku embrüote säilitamise keeldu ei ole.

Eestis tohib embrüot säilitada kuni 7 aastat;
siis teadustöökse või hävitatakse.

KIRIKUTE AVALDUSED

Austria Evangeelne Kirik seoses üle jäävate embrüotega:

„[S]el juhul on eetilisel põhjendatud [...] kaaluda, kas parem on embrüo hävitada või kasutada seda tüvirakkude saamiseks tingimusel, et neid kasutatakse selgelt piiritletud eetilisel lubataval eesmärkidel” (lk 72)

KRÜOKONSERVEERIMINE

Mida embrüotega nende elus hoidmisel edasi tehakse?

- vanemate endi viljatusraviks
- doonorluseks
- teadusuuringuteks

Kas vajalik säilitustähtaeg ja mis saab selle ületamisel?

- hävitamine
- teadusuuringud

Küsimused taas:

- lapse saamine kui *õigus*?
- embrüo moraalne staatus
- teadusuuringute eetiline hindamine

Küsimused seoses ootsüütide krüokonserveerimisega vanusest tingitud viljakuslanguse vältimiseks

- rahaline ja kehaline hind üsna kõrge
- õnnestumise protsent üsna madal
- hea lahendus sotsiaalsetele probleemidele?
- vananemisvastane meditsiin, mis püüab inimest täiustada?

„Mida enam lapsevanemate rollid võrdsustuvad ja ühtlustuvad, seda vähem on alust väita, et see, mis on isaduse puhul lubatud [isadus kõrgemas eas, JCP], on emaduse puhul probleem“ (lk 75)

„SOTSIAALNE KÜLMUTAMINE“?

„See ei välista võimalust, et on olemas häid põhjusi, miks riik võiks kehtestada poliitiliselt vanusepiiri, milleni on lubatud naise munarakke tagasi siirdada ...“ (lk 75)

VILJASTAMINE, SUGURAKU- JA EMBRÜODOONORLUS NING TEISE NAISE MUNARAKU KASUTAMINE

Süvatasandil tähendab muna- ja seemnerakudoonorlus geneetilise, bioloogilise ja sotsiaalse või juriidilise vanemluse üksteisest lahutamist.

- *Geneetilised* vanemad on need, kellelt pärinevad sugurakud.
- *Bioloogiline* ema on see naine, kes lapse sünnitab.
- *Sotsiaalses või juriidilises* tähenduses on lapsevanemad need isikud, kellele kohaldatavate seaduste alusel vanemaõigused omistatakse.

Eetilised küsimused ei piirdu üksnes doonoritele ja vastuvõtjatele tekkivate terviseriskidega, vaid hõlmavad ka lapse heaolu.

- Milline mõju on vanemluse vormide lahutamisel?
- Vahet tuleb teha empiirilistel ja normatiivsetel seisukohtadel
- Hinnangud sõltuvad hoiakutest kaasaja eluviiside ja perevormide suhtes

ÕIGUSLIK OLUKORD EUROOPAS ERINEV

Austria:

- Seemne- ja munarakudoonorlus IVF jaoks al. 2015
- Paarid, ka lesbipaarid
- Doonormunaraku vastuvõtja vanus kuni 45
- Vallalistele keelatud
- Embrüodoonorlus keelatud

Seemnerakudoonorlus keelatud vaid Itaalias ja Leedus

Munarakudoonorlus keelatud vaid Saksamaa, Itaalia, Norra, Šveits

Anonüümsuse reeglid väga varieeruvad

VILJASTAMINE, SUGURAKU- JA EMBRÜODOONORLUS NING TEISE NAISE MUNARAKU KASUTAMINE

EKOE piirkonna kirikutelt on suguraku- ja embrüodoonorluse küsimuses olemas vaid mõned üksikud seisukohad.

Taunival seisukohal näiteks Norra Kirik 1989 ja Evangeelne Kirik Saksamaal 1987

- lahutamatu side munaraku või embrüo ja naise vahel
- heteroloogiline viljastamine „abiellu sekkumine“, rikub vanemluse ühtsus

„Sugurakkude (muna- ja seemnerakkude) doonorlust ei ole vaja taunida, kuid rohkem tähelepanu tuleks pöörata ohtudele ja võimalikule kahjule“ (lk 133)

Muna- ja seemnerakudoonorlusega seotud eetilised kaalutlused

Pluralistlik ühiskond ja erinevad arusaamad abielust ja perest; seadus, südametunnistus ja enesepiiramine

Arvestada tuleb lapse heaoluga, ka seoses õigusega teada oma geneetilist päritolu

Doonori kasutamine või kahjustada abielu ja perekonna ühtsust

Küsimused seoses doonorlusega vallalistele ja samasoolistele paaridele

Doonorlus vaid annetuseks; igasuguse surve ja kaubastamise vältimine

Embrüodoonorlus

„Soojätkamise eesmärgil toimuv embrüodoonorlus võib olla eetiliselt põhjendatud. Ent kuna lastel on õigus tunda oma vanemaid, tuleks keelustada mitme doonori embrüote kasutamine ühes siirdamistsükli“ (lk 133).

„Ent seni, kuni inimembrüo ... moraalne staatus jääb teoloogiliselt vaieldavaks ..., on võimalikud erinevad seisukohad küsimuses, kas embrüo annetamine on moraalne kohustus“ (lk 87).

ASENDUSEMADUS

Traditsiooniline
asendusemadus –
kasutatakse
asendusema munarakke

Gestatsiooniline
asendusemadus – lapse
geneetiline ema on
keegi teine

EUROOPA PARLAMENT 2015

„mõistab hukka asendus-
emaduse, mis kahjustab
naiste inimväärikust,
sest nende keha ja paljunemis-
funktsioone kasutatakse
kaubana”

ÕIGUSLIK OLUKORD EUROOPAS ERINEV

Keelatud nt FR, DE, IT,
PT, HI

Soomes keelatud
viljatusravi abil

Nt Taani, Ungari, Läti,
UK, Holland keelatud
ainult tasuline
asendusemadus

Mõnes riigis
reguleerimata (Küpros,
Leedu, Poola)

KIRIKUTE AVALDUSED

EKOE liikmeskirikutes üsna vähe käsitlust
leidnud

Nt Evangeelne Kirik Saksamaal 1985 ja 1987:

- vanemluse 3 x eristumise tagajärjed lapsele
- Lapse ja ema side raseduse vältel
- Soovitatakse keelate nii tasuta kui tasuline

ASENDUSEMADUS

PEAMISED EETIKAKÜSIMUSED

Kas kokkulepe
asendusemaduse
suhtes on üldse
moraalne?

Kas instrumentaalne
ärakasutamine
või autonoomia ja
aitamise väljendus?

Mõju lapsele seoses
identiteedi ja
võimaliku õigusliku
ebaselgusega?

EVANGEELSEST PERSPEKTIIVIST MURE SEOS:

1. vanemaks olemise ja pere loomise tähendusega
2. asendusema võimaliku ärakasutamisega
3. riskidega sündinud lastele

1. Sotsiaalse emaduse teadlik lahutamine bioloogilisest näib muutvat emaduse kultuurilist tähendust.

Samas: evangeelne eetika hoidub
maise või loodusliku korra moraalsest
absolutiseerimisest.

Samal ajal peetakse aga evangeelses
eetikas inimelu üheks põhiväärtuseks
selle relatsioonilisust, mis väljendub
konkreetsetes suhetes.

Asendusemaduse pooldajad peavad
eeldama, et sünniema ja lapse
bioloogilises suhtes puudub igasugune
iseseisev moraalne väärtus või
kvaliteet (lk 94). ?

ASENDUSEMADUS

2. Asendusemade ärakasutamine, eriti tasulise asendusemaduse puhul.

Ka tasuta asendusemaduse puhul (nt sugulane või sõber) on emotsionaalse surve ja manipulatsiooni oht.

Ka võivad lähedase asendusema puhul tulevikus tekkida konfliktid.

Võõra ja tasuta asendusema puhul ei pruugi ärakasutamise probleemi esineda.

3. Sünniema mitte tundmine võib mõjutada lapse identiteeti; lapse õigus teada oma päritolu.

Sünniemast lahutamine võib põhjustada lapsele märkimisväärset füüsilist ja vaimset stressi.

Oht, et laps jääb meelemuutuse vmt tõttu õiguslikku vaakumisse

„Evangeelsetel kristlastel on kaalukaid põhjusi taunida asendusemadust, eriti (aga mitte ainult) tasulist asendusemadust“ (lk 134).

SÜNNIEELNE DIAGNOSTIKA JA SIIRDAMISEELNE GEENIDIAGNOSTIKA

Sünnieelne diagnostika võimaldab avastada raseduse ajal muu hulgas loote morfoloogilisi defekte (näiteks aju- või südamedefekte), geneetilisi haigusi, monogeenseid häireid ja kromosoomidega seotud kõrvalekaldeid.

- Ultraheliuuring
- Ema vereseerumi skriining
- Mitteinvasiivne sünnieelne uuring (NIPT)
- Amniotsentees (lootevee-uuring)

ÕIGUSLIK OLUKORD

- Saksamaal nt seadusega sätestatud, et lubatud vaid meditsiinilistel eesmärkidel
- *wrongful birth* või *wrongful life* kaasused ja kahjunõuded

KIRIKUTE AVALDUSED

- mure, et viib abordi kaalumiseni
- puue või haigus ei vähenda inimelu väärtust

Abort eesmärgiga vältida (sügava) puudega lapse sündi:

„Mõned kristlased on ... kategooriliselt eitaval seisukohal. Teised osutavad sellele, et abort võib olla kahest halvast väiksem juhul, kui sündiva lapse sügav puue põhjustaks pikaajalisi kannatusi nii lapsele endale kui ka perekonnale“ (lk 101)

Mõned eetikud on selle tõttu järeldanud, et see [diagnostika] on tegelikult „halb ettevalmistus emaks või isaks saamiseks“ (lk 101)

Vaidlusi tekitab ka ennustav geneetiline teave, selle kasu ja nt õigus mitte teada.

SÜNNIEELNE DIAGNOSTIKA JA SIIRDAMISEELNE GEENIDIAGNOSTIKA

Siirdamiseelne geenidiagnostika

on meetod, mida kasutatakse abistava reproduktiivtehnika (katseklaasiviljastamise) käigus geneetiliste kõrvalekallete (monogeensete või kromosoomihäirete) avastamiseks.

- Lõigustumisstaadiumis embrüolt rakk (kolmas päev)
- Hilisemas staadiumis (viies päev) trofektodermist mitu rakku
- Siirdamiseelne koetüübi määramine (nn päästjalapse puhul)
- Lapse soo selgitamine

ÕIGUSLIK OLUKORD

- Enamikes ELi riikides lubatud
- Konservatiivsem nt DE, liberaalsem UK
- Geneetilise nõustamise nõue
- Mitmetes Ida-Euroopa riikides valdkond reguleerimata

KIRIKUTE AVALDUSED

EKD 2002 – sisuliselt taunib, kuna eesmärgiks valida, millised elud on elamisväärt.

Austria evangeelsed kirikud 2001 – reservatsioonid elude vahel valimise suhtes, aga ei nõua õiguslike piirangute kehtestamist, vaid isiklikku vastutust.

Norra Kirik – üldiselt tauniv (ka koetüübi määramist), kartes slippery slope efekti.

Šotimaa Kirik – vastuvõetav ainult erakordselt rasketel juhtudel.

Šveitsi Evangeelsete Kirikute Liit – toetab väga kitsalt piiritletud erandlikes olukordades.

SÜNNIEELNE DIAGNOSTIKA JA SIIRDAMISEELNE GEENIDIAGNOSTIKA

RASKED EETIKAKÜSIMUSED

- Paljud peavad väljapraagitudembrüote hävitamist moraalselt samaväärseks abordiga.
- Võib praktikas soodustada või tugevdada instrumentaalset suhtumist tulevastesse lastesse.
- Negatiivne eugeenika võib vähendada ühiskonna sallivust „kõrvalekallete” suhtes.

- Kas suudame piirduda eluohtlike geneetiliste haiguste ja häirete ärahoidmisega ning nurjunud raseduste arvu vähendamisega?
- Lapse parimate huvide arvestamisega?

„Erinevad evangeelsed seisukohad inimembrüo staatuse küsimuses viivad ka erinevate järeldusteni siirdamiseelse geneetilise diagnostika lubatavuse kohta, kuna selle meetodiga kaasneb sageli embrüote hülgamine või hävimine.

Ka sel juhul, kui seda lubatakse, peaks selle kasutamine piirduma vaid kõige raskemate olukordadega“ (lk 134).

TEADUSUURINGUD JA UUED RAVIMEETODID

Katseklaasiviljastamise ja muude reproduktiivtehnikate väljatöötamine oli võimalik ainult tänu embrüo-uuringutele.

Embrüonaalsed tüvirakud

- Võime diferentseeruda konkreetse funktsiooniga rakkudeks (*pluripotentsed* eriti head)
- Probleem embrüo hävimine

Raviotstarbeline kloonimine

- Saab luua geneetiliselt ühilduvaid tüvirakke

Mitokondrite asendamine

- Geneetiliste haiguste edasiandmise vältimine
- Teatud mõttes 3 geneetilist vanemat

Inimese-looma hübriidembrüod

- Teadmised geneetikast ja embrüoloogiast
- Leida uusi ravivariante

Genoomi redigeerimine

- Somaatiliste rakkude ja iduliini rakkude DNA redigeerimine
- Areng genoomi täpsema redigeerimise suunas haiguste raviks

TEADUSUURINGUD JA UUED RAVIMEETODID

ÕIGUSLIK OLUKORD

UK kõige liberaalsem

- Embrüo kasutus kuni 14 päeva peale viljastamist
- Embrüote loomine uuringuteks
- Segaembrüote loomine

Austrias ja Itaalias embrüo uuringud keelatud.

KIRIKUTE AVALDUSED

Šotimaa Kirik

- Lubab „erandlikel asjaoludel“ enamikku UK praktikast
- Siiski mitte segaembrüoid ja iduliini muutmist

EETILISELT TULEB ARUTADA

- ✓ meie moraalsed kohustusi embrüonaalse inimelu suhtes
- ✓ liikide piiri ületamise või hägustamise moraalse tähendust (inimväarikus; playing God)
- ✓ kolme geneetilise vanemaga laste sünni võimalusega seotud moraaliküsimusi
- ✓ tulevaste põlvete geneetilise pärandi muutmisest

„Erinevad arvamused embrüo staatuse küsimuses viivad ka erinevate evangeelsete seisukohtadeni inimembrüote teadusliku uurimise lubatavusest.

Ent isegi need, kes seda lubavad, peavad embrüouuringuid suure moraalse kaaluga tegevuseks, mida ei tohi kergekäeliselt ette võtta“ (lk 134).

REPRODUKTIIVNE KLOONIMINE JA TEHISSUGURAKKUDE KASUTAMINE

Loodusliku soojätkamisvõime võib tulevikus asendada reproduktiivne kloonimine ja tehissugurakkude (mis on saadud nt tüvirakkudest) kasutamine.

ÕIGUSLIK OLUKORD:

- Reproduktiivne kloonimine pea terves maailmas keelatud.
- Tehissugurakkude kasvatamine ja kasutamine valdavalt reguleerimata.

„Inimese reproduktiivset kloonimist tuleks kategooriliselt taunida“ (lk 135)

EETILISED PROBLEEMID

KLOONIMINE

- Väärarengute võimalus
- Probleemid seoses lapse identiteediga, soojätkamise muutusega, meetodi motiividega

TEHISSUGURAKKUDE KASUTAMINE

- Raskem hinnata, osalt efektiivne viljatusravi.
- Teisalt paneb bioloogiliselt ja sotsiaalselt kahtluse alla heteroseksuaalse vanemluse kui normi

